

O‘TISH DAVRIDA BUXORO IJODKORLARI FAOLIYATI

Ramazon Xurramov

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

ARTICLE INFO.

mustaqillik, o‘tish davri, Buxoro adabiy muhiti, ijodkor shaxs, avlodlar uzviyligi, badiiy tafakkur

Abstract:

Mazkur maqolada 1989–1990-yillar oxiri va mustaqillikning ilk yillarida O‘zbekiston jamiyatida yuz bergan ijtimoiy-ma’naviy o‘zgarishlar fonida Buxoro viloyati adabiy muhitining shakllanish va rivojlanish jarayonlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda sovet davridan qolgan ijodiy an’analar bilan mustaqillik davri talablarining to‘qnashuvi, avlodlar o‘rtasidagi ijodiy munosabatlar, yosh ijodkorlarni qo‘llab-quvvatlash masalalari hamda adabiy jarayonda yuz bergan mazmun va shakl yangilanishi yoritilgan. Maqolada mustaqillik davrining murakkab ijtimoiy sharoitlariga qaramay, hududiy adabiy muhitda uzviylik va davomiylik saqlanib qolganligi ilmiy asosda ko‘rsatib beriladi.

<http://www.gospodarkainnowacje.pl/> © 2026 LWAB.

Dunyo xalqlari tarixiy taraqqiyotiga nazar tashlansa, bir ijtimoiy-siyosiy tuzumdan boshqa bir tuzumga, bir turmush tarzidan mutlaqo yangi hayot shakliga o‘tish jarayonlari hech qachon silliq va og‘riqsiz kechmaganini ko‘rish mumkin. Tarixiy tajriba shuni ko‘rsatadiki, bunday o‘tish davrlari jamiyat hayotida faqat tashqi siyosiy yoki iqtisodiy o‘zgarishlar bilangina emas, balki inson ongida, dunyoqarashida, qadriyatlar tizimida yuz beradigan chuqur siljishlar bilan ham kechadi. Ayniqsa, uzoq yillar davomida barqaror bo‘lib kelgan ijtimoiy tuzum yemirila boshlagan paytda eski qarashlar inqirozga yuz tutadi, yangi qadriyatlar esa asta-sekinlik bilan shakllanadi.

Mazkur jarayonlar ko‘pincha keskin ijtimoiy, ma’naviy va ruhiy ziddiyatlarni yuzaga chiqarib, jamiyat a‘zolaridan moslashuvchanlik, ichki tayyorgarlik va yangicha tafakkurni talab qiladi. Chunki yangi sharoit faqat tashkiliy tuzilmalarning emas, balki insonning hayotga, jamiyatga, o‘ziga bo‘lgan munosabatining ham tubdan o‘zgarishini taqozo etadi. Bu esa har doim ham muammosiz kechmaydi.

Bunday murakkab davrlarda jamiyat hayotining deyarli barcha jabhalarida — siyosiy boshqaruv tizimida, iqtisodiy munosabatlarda, ijtimoiy ongda, ma’naviy qadriyatlar tizimida hamda madaniy hayotda turli adashishlar, izlanishlar va yo‘qotishlar yuzaga keladi. Ayniqsa, mafkuraviy asoslar almashinuvi jarayonida avvalgi qadriyatlar tizimi o‘z ahamiyatini yo‘qota boshlaydi, yangi tizim esa darhol mukammal shakllanib ulgurmaydi. Shu sababli jamiyatda muayyan vaqt oralig‘ida g‘oyaviy bo‘shliq, ma’naviy noaniqlik va ichki ikkilanish holatlari paydo bo‘lishi tabiiydir. Bu holat tarixiy jarayonning

mantiqiy va obyektiv bosqichi bo'lib, o'tish davriga xos zarurat sifatida namoyon bo'ladi.

O'zbekiston mustaqilligining dastlabki yillari ham aynan shunday murakkab va ziddiyatli jarayonlar bilan kechdi. Yangi davlat va jamiyat qurish jarayonida siyosiy va iqtisodiy islohotlar bilan bir qatorda ma'naviy hayotni yangilash masalasi ham alohida dolzarblik kasb etdi. Ayniqsa, sovet davrida shakllangan ijtimoiy ongning yangicha tafakkur bilan almashtirish jarayoni oson kechmadi. Bu jarayon ilmfan, adabiyot va san'at sohalarida faoliyat yuritgan ijodkorlar hayotida yanada yaqqol namoyon bo'ldi, chunki aynan shu qatlam jamiyatdagi ma'naviy o'zgarishlarga eng sezgir qatlam hisoblanadi.

Ilmiy-ijodiy faoliyati va hayot yo'li asosan sovet davrida shakllangan ko'plab adabiyot va san'at namoyandalari ijtimoiy va ma'naviy erkinlik tushunchalarini yangi mazmun va mohiyatda anglashga majbur bo'ldilar. Avvalgi davrda ijod ma'lum mafkuraviy doiralari bilan chegaralangan, badiiy va ilmiy fikr qat'iy nazorat ostida bo'lgan edi. Mustaqillik esa bu cheklolarni bekor qilib, ijodkorga erkin fikrlash imkonini berdi. Biroq erkinlikning o'zi ham mas'uliyatni talab etgani bois, barcha ijodkorlar ham bu jarayonga bir xil darajada moslasha olmadilar.

Avval qat'iy ideologik nazorat ostida ijod qilgan avlod vakillari uchun fikr erkinligi, mustaqil xulosa chiqarish va hayotga yangicha nigoh bilan qarash jarayoni ko'pincha ichki ruhiy sinovlar bilan kechdi. Ular nafaqat o'z ijodiy uslubini, balki dunyoqarashi, hayotiy pozitsiyasi va jamiyatdagi o'rnini ham qayta ko'rib chiqishga majbur bo'ldilar. Bu holat ayrim hollarda ijodiy sustlik, ruhiy tushkunlik yoki ichki qarama-qarshiliklarni keltirib chiqardi. Shu bilan birga, mazkur jarayon ijodkor shaxsning ichki kamoloti uchun muhim bosqich bo'lib xizmat qilganini ham inkor etib bo'lmaydi.

Sovet davrida adabiy jarayon ma'lum andozalar, mafkuraviy talablar va siyosiy cheklolvar asosida boshqarilgan edi. Adabiyot ko'pincha ijtimoiy buyurtma vazifasini bajargan, ijodkor esa mazkur buyurtma doirasida harakat qilishga majbur bo'lgan. Mustaqillik esa ijodkorga nafaqat huquqiy, balki ma'naviy mas'uliyatni ham yukladi. Endilikda ijodkor jamiyat va zamon oldidagi mas'uliyatni mustaqil ravishda anglab, o'z hayot yo'lini, ijodiy pozitsiyasini qayta belgilashi zarur edi.

Bu jarayon hamma uchun ham bir xil darajada muvaffaqiyatli kechmadi. Ayrim ijodkorlar yangi sharoitda o'z o'rnini topa oldilar, mustaqillik davri ruhiga mos, zamonaviy badiiy tafakkurga tayangan asarlar yaratdilar. Boshqalar esa ma'naviy iztirob va ikkilanish holatini boshdan kechirib, o'z ijodiy yo'lini qayta aniqlashda muayyan qiyinchiliklarga duch keldilar. Bu holat o'tish davriga xos bo'lgan tabiiy jarayon sifatida baholanishi mumkin.

Mazkur jarayonlar hududiy adabiy muhitlar misolida yanada yaqqolroq namoyon bo'ladi. Jumladan, O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Buxoro viloyati bo'limi mustaqillikning dastlabki yillarida nafaqat professional ijodkorlarni, balki adabiyotga ixlosmand keng qatlamni ham o'z atrofiga jamlagan muhim madaniy markaz sifatida faoliyat yuritdi. Bu bo'lim adabiy jarayonni muvofiqlashtirish, ijodkorlarni birlashtirish va ularning yangi sharoitga moslashuvini ta'minlashda muhim rol o'ynadi.

Bo'lim tarkibida 30 ga yaqin uyushma a'zolari bilan bir qatorda yuzlab havaskor ijodkorlar, yosh qalamkashlar va adabiyot muxlislari birlashdi. Bu holat Buxoro adabiy muhitining faollashganini, adabiyotga bo'lgan qiziqishning saqlanib qolganini va yangi davrda ham ijodiy jarayon uzilmaganini ko'rsatadi. Ayniqsa, yosh ijodkorlarning faol ishtiroki adabiy muhitning kelajak istiqboli uchun muhim omil sifatida namoyon bo'ldi.

Viloyat bo'limi faoliyatida yosh ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash masalasi alohida ustuvor yo'nalish sifatida belgilandi. Bu holat mustaqillikning dastlabki yillarida adabiy jarayonning kelajagini ta'minlash, ijodiy uzviylikni saqlab qolish hamda yangi davr ruhiga mos badiiy tafakkurni shakllantirish zaruratidan

kelib chiqdi. Chunki o'tish davri sharoitida tajribali ijodkorlar bilan bir qatorda yosh avlod vakillarining adabiyot maydoniga kirib kelishi milliy adabiyotning uzluksiz rivoji uchun muhim omil hisoblanardi.

Yosh shoir va yozuvchilarning viloyat hamda respublika miqyosidagi nashrlarda chiqishlar qilishiga ko'maklashish viloyat bo'limi faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri bo'ldi. Bu orqali yosh ijodkorlar o'z asarlarini keng kitobxonlar ommasiga yetkazish, professional adabiy muhitga kirib borish va ijodiy tajriba orttirish imkoniyatiga ega bo'ldilar. Nashrlarda muntazam chiqishlar yosh qalamkashlarning badiiy saviyasini oshirish, ularni mas'uliyatli ijodga undash bilan birga, tanqidiy fikr va adabiy muhokamalar orqali ijodiy kamolotiga xizmat qildi.

Shuningdek, yosh ijodkorlarning ilk kitoblarini chop ettirish masalasiga ham alohida e'tibor qaratildi. Ilk kitobning nashr etilishi yosh muallif uchun nafaqat ijodiy muvaffaqiyat, balki ma'naviy rag'bat va mas'uliyat yuklovchi muhim bosqich hisoblanadi. Bu jarayon orqali yosh shoir va yozuvchilar o'zlarini adabiy muhitning to'laqonli a'zosi sifatida his eta boshladilar, mustaqil ijodiy yo'l tanlashga intildilar.

Viloyat bo'limi tomonidan ijodiy uchrashuvlar, adabiy kechalar va muhokamalarni tashkil etish ham yosh ijodkorlar bilan ishlashning samarali shakllaridan biri bo'ldi. Bunday tadbirlar tajribali adiblar bilan yosh qalamkashlar o'rtasida bevosita muloqotni yo'lga qo'yib, ustoz-shogird an'anasining tiklanishiga xizmat qildi. Adabiy muhokamalar jarayonida yosh ijodkorlar o'z asarlariga nisbatan professional munosabatni o'rganib, tanqidiy fikrni to'g'ri qabul qilish ko'nikmasini shakllantirdilar.

Mazkur faoliyat natijasida yangi avlod ijodkorlarining shakllanishi uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Yoshlar adabiy jarayonga faqat kuzatuvchi sifatida emas, balki faol ishtirokchi sifatida kirib kela boshladilar. Bu esa adabiy muhitning ichki harakatchanligini oshirdi, badiiy izlanishlar ko'lamini kengaytirdi hamda mazmun va shakl jihatdan yangilanish jarayonini tezlashtirdi.

Ta'kidlash joizki, ushbu faoliyat o'tish davrining murakkab ijtimoiy va ma'naviy sharoitlariga qaramay amalga oshirildi. Moddiy imkoniyatlarning cheklanganligi, tashkiliy muammolar va umumiy beqarorlik sharoitida yosh ijodkorlarni qo'llab-quvvatlash adabiy jarayonning uzluksizligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etdi. Natijada viloyat adabiy muhitida avlodlar o'rtasidagi ijodiy aloqalar uzilmadi, milliy adabiyotning rivojlanish jarayoni izchil davom etdi.

Umuman olganda, viloyat bo'limining yosh ijodkorlarga qaratilgan ushbu siyosati mustaqillik davri adabiy jarayonining muhim tarkibiy qismi bo'lib, yangi davr ijodkor shaxsining shakllanishida muhim poydevor vazifasini bajard

Shu bilan birga, Buxoro adabiy muhitida sovet davridan qolgan ijodiy an'analar bilan mustaqillik davri talablarining to'qnashuvi ham yaqqol kuzatildi. Bu holat o'tish davriga xos bo'lgan tabiiy jarayon sifatida namoyon bo'lib, avvalgi mafkuraviy tizimda shakllangan badiiy qarashlar bilan yangi davrda yuzaga kelgan erkin tafakkur o'rtasidagi murakkab munosabatlarni yuzaga chiqardi. Sovet davrida shakllangan ijodiy an'analar, uslubiy mezonlar va estetik qarashlar uzoq yillar davomida adabiy jarayonning asosiy yo'nalishini belgilab kelgan bo'lsa, mustaqillik bu andozalarni qayta ko'rib chiqish zaruratini tug'dirdi.

Tajribali ijodkorlarning hayotiy va badiiy maktabi o'ziga xos mustahkamlik, mavzu va g'oya barqarorligi, badiiy mas'uliyat hamda an'anaviy uslubga tayanish bilan ajralib turar edi. Bu avlod vakillari uchun adabiyot, avvalo, ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan g'oyalarni yetkazish vositasi sifatida qaralgan. Mustaqillik davrida esa yosh avlod ijodkorlari adabiyotga erkin fikr, individual dunyoqarash va shaxsiy tajribani ifodalash maydoni sifatida yondasha boshladilar. Natijada badiiy tafakkurda mazmun va shakl jihatidan yangi izlanishlar paydo bo'ldi.

Yosh avlodning erkin tafakkurga asoslangan izlanishlari bilan tajribali ijodkorlarning an'anaviy badiiy maktabi o'zaro murakkab, ba'zan esa ziddiyatli munosabatlarga kirishdi. Bu jarayon ayrim hollarda

qarama-qarshi baholar, keskin tanqidlar va fikrlar to'qnashuviga sabab bo'ldi. Biroq mazkur ziddiyatlar adabiy muhitni zaiflashtirmadi, aksincha, uning ichki harakatchanligini oshirdi, adabiy bahs-munozaralarni jonlantirdi va ijodiy fikr almashinuvini kuchaytirdi.

Aynan shu jarayon Buxoro adabiy muhitining rivojlanishida muhim bosqich bo'lib xizmat qildi. Tajribali ijodkorlarning hayotiy tajribasi va badiiy mahorati yosh ijodkorlar uchun ma'lum darajada maktab vazifasini bajargan bo'lsa, yosh avlodning yangicha qarashlari va izlanishlari adabiyotga yangi ruh, yangi mavzu va yangi ifoda shakllarini olib kirdi. Natijada avlodlar o'rtasida ijodiy raqobat va mulqot yuzaga kelib, badiiy tafakkur yanada boyidi.

Shuni ta'kidlash lozimki, mazkur to'qnashuv faqat qarama-qarshilik emas, balki o'zaro ta'sir jarayoni sifatida ham namoyon bo'ldi. Ba'zi tajribali ijodkorlar yoshlarning izlanishlarini qabul qilib, o'z ijodiy uslubini yangilashga intildilar, yoshlar esa ustozlar tajribasidan samarali foydalanishga harakat qildilar. Bu holat adabiy jarayonda uzviylik va davomiyligni ta'minlashga xizmat qildi.

Natijada, sovet davridan qolgan ijodiy an'analar bilan mustaqillik davri talablarining to'qnashuvi Buxoro adabiy muhitida inqiroz emas, balki yangilanish va rivojlanish omili sifatida namoyon bo'ldi. Aynan shu jarayon adabiy muhitni boyitgan, ijodiy bahs-munozaralarni kuchaytirgan va badiiy tafakkurning mazmunan hamda shaklan rivojlanishiga kuchli turtki bergan muhim omil sifatida baholanishi mumkin. Umuman olganda, mustaqillikning ilk yillarida yuzaga kelgan ijtimoiy va ma'naviy sinovlar adabiy muhitga ham bevosita va chuqur ta'sir ko'rsatdi. Bu ta'sir adabiyotning nafaqat tashkiliy va institutsional holatida, balki ijodkor tafakkurida, badiiy qarashlarda, mavzu va g'oya tanlash mezonlarida ham yaqqol namoyon bo'ldi. O'tish davriga xos bo'lgan iqtisodiy qiyinchiliklar, mafkuraviy bo'shliq va ijtimoiy beqarorlik sharoitida adabiyot jamiyatning ma'naviy tayanchi sifatida muhim vazifani bajarishga majbur bo'ldi.

Buxoro viloyati adabiy muhiti misolida ko'rish mumkinki, mazkur jarayonlar ijodkor shaxsning yangi jamiyatdagi o'rni va vazifalarini qayta anglash jarayonini sezilarli darajada jadallashtirdi. Avvalgi davrda ijod ko'pincha tashqi g'oyaviy talablar va ijtimoiy buyurtma bilan belgilangan bo'lsa, mustaqillik sharoitida ijodkor o'z ichki mas'uliyati, vijdoni va millat oldidagi burchi bilan yuzma-yuz keldi. Bu holat ijodiy pozitsiyani qayta belgilash, badiiy tafakkurni yangilash zaruratini tug'dirdi.

O'tish davri barcha qiyinchiliklariga qaramay, adabiy muhitda ichki harakatchanlik va izlanishlar kuchaydi. Tajribali ijodkorlar o'z badiiy tajribasini yangi sharoitda qayta talqin qilishga intildilar, yosh avlod esa erkin tafakkur va mustaqil izlanishlarga asoslangan yangi yo'nalishlarni sinab ko'rdi. Natijada adabiy jarayonda uzilish emas, balki murakkab, ammo samarali yangilanish jarayoni yuzaga keldi.

Aynan shu jarayon milliy adabiyotning mazmun va shakl jihatdan yangilanishiga mustahkam zamin yaratdi. Badiiy asarlarda shaxs va jamiyat munosabatlari, tarixiy xotira, milliy o'zlik, ma'naviy mas'uliyat kabi masalalar yangicha talqin etila boshladi. Shakl jihatidan esa erkin kompozitsiya, individual uslub va badiiy tajribalarga moyillik kuchaydi. Bu holat adabiyotning ichki imkoniyatlarini kengaytirib, uning estetik salohiyatini oshirdi.

Shu tariqa, mustaqillikning ilk yillarida yuzaga kelgan ijtimoiy va ma'naviy sinovlar Buxoro adabiy muhitida inqiroz emas, balki rivojlanish va yangilanish omili sifatida namoyon bo'ldi. Erkin tafakkur va mustaqil badiiy izlanishlar uchun yaratilgan ushbu ma'naviy zamin keyingi yillarda milliy adabiyotning barqaror taraqqiyoti, ijodkor shaxsining jamiyatdagi o'rni va nufuzining mustahkamlanishi uchun muhim poydevor vazifasini bajardi.

Xulosa qilib aytganda, mustaqillikning ilk yillarida yuzaga kelgan ijtimoiy va ma'naviy sinovlar O'zbekiston adabiy hayotiga, xususan, Buxoro viloyati adabiy muhitiga chuqur va tizimli ta'sir ko'rsatdi.

O'tish davrining murakkab sharoitlari ijodkor shaxsini yangi jamiyat talablariga moslashishga, o'z ijodiy pozitsiyasini qayta belgilashga majbur etdi. Bu jarayon adabiyotda inqiroz emas, balki mazmun va shakl jihatdan yangilanish uchun zarur shart-sharoitlarni yuzaga keltirdi.

Buxoro adabiy muhiti misolida ko'rish mumkinki, sovet davridan meros bo'lib qolgan ijodiy an'analar bilan mustaqillik davri talablarining to'qnashuvi ijodiy bahs-munozaralarni kuchaytirib, badiiy tafakkurning rivojlanishiga xizmat qildi. Tajribali ijodkorlar va yosh avlod o'rtasidagi munosabatlar avlodlar uzviyligini ta'minlab, adabiy jarayonning izchil davom etishiga imkon yaratdi. Yosh ijodkorlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tizimli ishlar esa hududiy adabiy muhitning kelajak istiqbolini belgilovchi muhim omil bo'lib xizmat qildi.

Shu tariqa, mustaqillik davrining dastlabki bosqichida Buxoro adabiy muhiti milliy adabiyotning umumiy rivojiga munosib hissa qo'shib, erkin tafakkur, mustaqil badiiy izlanishlar va ijodkor shaxsining ijtimoiy-ma'naviy mas'uliyatini shakllantirish uchun mustahkam zamin yaratdi..

Foydalanilgan adabiyotlar

1. *Ахматов А. Бухоро адабий муҳити тарихи (XX аср). Тарих фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD) диссертацияси автореферати. – Бухоро., 2022. – Б.32.*
2. *Бухоро мавжлари, 2011 йил 2 сон.*
3. *Каримов Н. XX аср адабиёти манзаралари (биринчи китоб). –Т.: О'zbekiston, 2008. – 535 б.*
4. *Сафаров О. Бухоро адабий ҳаракатчилиги тарихидан лавҳалар. –Бухоро: Дурдона, 2015. – 584 б.;*
5. *Ўзбекистон миллий архиви, М-123 фонд, 1-рўйхат, 1б -йигма жилд*
- 6.